

Euskal kulturaren trena

Joan Mari Torrealdai

Laburpena: Gonbitea luzatzen digu egileak berarekin batera ibiltzako euskal kulturaren azken 25 urteetan gora eta behera. Epe bakoitzean, literatura, hedabideak, euskaren egoera eta euskarazko obren argitalpena azteruko dira.

Resumen: El autor nos invita a acompañarle en un viaje de alrededor de 25 años a través de la cultura vasca. En cada etapa se analiza la situación de la literatura, los medios de comunicación, la situación del idioma y la edición de obras en euskera.

Sarrera

Bidaia bat egitera gomitatzen zaituztet, 20-25 urte edo kilometrokoa. Hiru geltokitan ibiliko gara bagoiz bagoi jendea bisitatuz. Antolatzaileek horretarako bakarrik eman digute baimena, geltokietan sartu-irtena egiteko. Soziologo eta kazetari gisa aurkeztu dugu geure burua, eta agindu digute geltokietan bakarrik bisitatzeko trena. Trena martxan hastean, guk martxa. Hona hiru geltokiak:

—«Trantsizioa» geltokia da aurrena, 70eko hamarkadaren bigarren partean kokatu ohi da, 1975etik aurrera, Franco diktadorea hil eta gero.

—«Autonomia» izena du bigarren geltokiak, 80ko hamarkadan kokatzen da

—Eta hirugarren geltokiaren izena «Europa» da, 90eko hamarkadari dagokiona. Ez da «Terminus», noski. Azkena, bai, *oraingoz*.

Europa ez da Terminus, baina «Trantsizioa» izeneko geltokia ere ez da abiapuntua. Aspalditik dator trena. Eta pasaberriak ditu sekulako basamortuak: hor ezagutu ditu kontrolak, zentsurak, adierazpen-askatasunik ezak, persegizioak. Francorenpean zeuden lur idorrek ziren.

Ematen ez badu ere, luzea da gure trena, askok uste duen baino luzeagoa: Hamar bat bagoi edo saloi baditu behintzat, guk bisitatzeko moduan. Lau bat bisitatzearekin konformatuko gara gu. Ez dugu astirik, gehiagotarako. Beraz, idatziaren alorreko bagoiak bisitatu ditugu, eta kitto.

Geltoki bakoitzean zertan diren bertako protagonistak ikusiko dugu. Ez dugu bertako bidaiariekin batera aurrera egingo. Igo eta jaitsi egingo gara bakoitzean.

Guk bisitatuko ditugun bagoiak hauek dira: 1) Literatura, 2) Komunikabideak, 3) Euskalgintza, eta 4) Argitalgintza.

1. TRANTSIZIOA geltokia

70eko hamarkadaren bigarren aldian gaude. Oraintxe hil da Franco diktadorea. Desordenu batean dago geltokia, norabide guztietan dabil jendea, hara eta hona, esker-eskuin. Arabeen «kashba» ematen du honek.

Besterik gabe, trenera igotzea erabaki dugu. Eta berehala bagoiz bagoi bisitak egiten hastea.

Literatura

Lehen bagoiak «literatura» jartzen du ategianean.

Deskribapena

Nahiko barea dago giroa. Gutxi batzuk lanean ari izan dira basamortua zeharkatu duen bidaia osoan, eta orain ere bai. Aurreko ibilalditik gelditzen diren literaturzale gazte bokaziodunak omen dira: Saizarbitoria eta holakoak.

Eserleku guztiak ez daude beterik. Hutsune dezente dago. Sarreran, kontsultarako dagoen, *Euskal Idazleak Gaur* liburuan ikusten dudanez, jaitsi berriak dira asko eta asko.

—Batzuk politikara pasa dira, lehentasuna omen du eta.

—Beste batzuk, komunikabideetara jo dute, astekarietara (PyH, Garaia, Berriak) eta batez ere egunkarietara (Deia eta Egin): Xabier Lete, Arantxa Urretabizkaia, Andu Lertxundi;

—Beste hainbeste edo gehiago pasa da hizkuntz zereginetara: hiztegiak, gramatikak, euskararen normalizazioa, etc. Txillardegi, I. Sarasola, Kintana, Luis Mari Mugika, Joseba Intxausti, Paulo Iztueta, Paulo Agirrebaltzategi.

Baretasun eta hutsuneak gorabehera, bi gazte ikus daitezke bazter batean aulki batera igota, hasarre plantan. Manifestu bat irakurtzen ari dira. Gazteak dira oso, 21 eta 23 urte, eta ez ezagunak: Koldo Izagirre eta Bernardo Atxaga.

—Manifestuan literatur lanaren autonomia aldarrikatzen dute, beste eta bestelako interes guztien gainetik. Sari literarioen aurka daude, editorialen aurka, erakundeen aurka. Literaturtasunaren alde. Bertsolariaren irudia ere errebindikatzen dute.

115 Manifestua irakurri eta handik kilometro pare batera bi egileek alde banatarra jotzen dute. Bernardo Atxaga bagoiaren bazter batean bildu da, Sarri, Jimu, Jon Juaristi, Manu Ertzilla, Ruper Ordorikarekin eta, eta «Pott» taldea deitu diote horri.

—Bagoiaren beste muturrean ikus ditzakegu bildurik orain Koldo Izagirre eta Ramon Saizarbitoria, «Oh! Euzkadi» txokoan. Zeruko Argian aurkitu dute babesa eta geroxeago aldizkari formatoan aterako dute.

—Pasiloan egin dut topo Amatiñorekin, eta belarrira esan dit: ikusten duk, Euskal Herrian beti berdin gertatzen duk, bat bitan banatzen duk.

Adierazpenak

—Geroztik jakin dugu manifestu horrek bide luzea egingo duela, Josu Landa eta Xabier Mendiguren gazteek esanda, bi norabidetan batez ere: bat, literaturaren autonomia; eta bi, idazle tipo berria

—*Literaturaren autonomia*: Literaturak ez duela izan behar ezeren morroi edo neskame. Gogoratu kilometro batzuk aurrerago mamituko diren eztabaidak, adibidez, Txillardegi eta Bernardo Atxagaren artean, idazlearen konpromisoaren inguruan.

—*Idazle-tipo berria*. Aurreko belaunaldikoen herrigintzari literaturgintza kontrajartzen diote hauek. Idazlearen lehen egiteko, idaztea da eta ez aberria salbatzea. Idazlearen profesionaltasuna eskatuko da kilometro batzuk aurrerago, idazlearen espezializazioa.

Utz ditzagun literatoak bake-bakean, lanean eta beren aldarrikapenetan, eta goazen hurrengo bagoira.

Komunikabideak

116 Pasa gaitezen hainbat arinen «Komunikabideak» jartzen duen bagoira.

Deskribapena

Komunikabideen bagoi honetan sekulako zarata eta bulla dago. Euforia izugarria. Hain zuzen ere pasa berria den basamortu horretatik ihes egindako batzuk daude, egoera berrira moldatu nahian: euskarazkoak batetik eta Mogimenduko prentsa bestetik. Baina batez ere sortzen ari diren plataforma berrietan dago esperantza.

Sartu orduko atentzioa ematen duena da bagoia nola dagoen taldetan banatua, elkarrekin harremanik gabe, elkarri mesfidati begiraturaz sarritan. Bost bat talde behintzat bada bertan:

1. Euskal prentsa: *Zeruko Argia*, *Anaitasuna* eta *Goiz Argi*. Frankismoaren parte handi bat ezinean eta borrokan pasa dute hauek. Zauri asko dituzte.

—Une honetan erronka nagusia zera da: informazio-aldizkari tajuzko bilakatzea. Zentsura bikoitza izan dute frankismoan: informazioaren zentsura eta enpresa informatibo ezin eraturik.

—Newsmagazine taiua hartu dute, hasiera-hasiera, geltokira iritsi orduko, justu 1976an. Eta ZA eta Anaitasunak «Euskal kazetaritzaren urtea» izendatu dute 1976koa.

—Aldizkari elebidunen aurrean arriskutan ikusten duten beren bizitza. Haiena da protagonismoa, eta esperantza.

2. Bigarren talde edo multzoan daude aldizkari informatibo elebidunak. *PyH* kaleratu da aurrena, gero *Garaia* eta pittin bat geroago *Berriak*. 1976an, lehena Iruñean eta beste biak Donostian. Jarrera politiko finkatuagoak dauzkate hauek. Euskarazkoetan badira diferentzia ideologikoak, noski, baina politikoki ez daude horren definituak. Hemen bai: *PyH* gero ezker abertzalea izango denaren joerakoa; *Garaia*, ESB ingurukoa; *Berriak*, ezker ez-abertzale-edo esaten zutena.

Punto y Hora-k luze iraun du, baina beste biek hurrengo urtean, 1977, hil ziren.

3. Egunkari elebidunak

—Jende ugari dago bagoiaren alde honetan. Asko eta asko ezagunak dira: euskarazko aldizkarietatik joanak batzuk; eta beste batzuk, literaturatik kazetaritzara paseak.

—1976an sortu dira *Deia* eta *Egin*, bi abertzaletasun-tipoari erantzun-asmoz: abertzaletasun zahar edo klasikoari eta 60ko hamarkadan maimturiko abertzaletasunari.

—Elebidunak dira asmoz biak, eta izatez ere bai kilometro batzutan. Deiak euskal kazeta erdarazkoaren baitan egin nahi du, Martin Ugalderen gidaritzapean. ZA hustu du, neurri batean: Amatiño, Mikel Atxaga, Miren Jone Azurza. *Egin*-ek, aldiz, atal bakoitzean %25 eskaini nahi dio euskarari.

—Bada jaiogabe gelditzen den beste proiektu bat: *Erria* egunkaria. Santiago Aizarna kazetariak behar zuen buru, eta bultzailea «Aritz» taldea da. *Goiz Argi* ingurukoak dira. Euskara dialektalean atera nahi zuten.

4. Kultur aldizkari edo aldizkari espezializatuak ere hor daude txoko batean. Ez dago jende askorik. Minoritarioak dira berez.

—Euskaraz eta erdaraz «Gaiak» atera du Leopoldo Zugazak Durangon.

—Iparraldeko «Zabal» desegiten delarik, Hegoaldean «Zehatz» muntatzen ari dira «Zabal» taldeko batzuk, euskal produkzio intelektualak marxismoaren arragoan frogatzeko. Ez du asko irauten.

—«Jakin» taldea ere jo eta ke dabil *Jakin* aldizkaria atera nahian. 1956an sortu zen, eta handik 20 urtetara atera nahi dute atzera. Baina ezin, baimenik ez. 1969an debekatu zuen MIT-ek, eta Franco hil eta gero ere ezin izan da berehalakoan baimena lortu. Azkenik, 1977rako ateratzea lortzen da. Aldizkari «orohartzaila» da, «generaliste», eta gaur arte dirau.

—(Iparragirre prentsa-editorialak *Muga* (1980) sortu du, historiako, batez ere erdaraz).

Hizkuntza

.. Hirugarren bagoira paseaz euskalgintzan dihardutenak aurkitzen ditugu.

Deskribapena

—Hemen ez da aurrekoaren antzeko bullarik, ez joanetorririk

—Baina ez dago bare-bare ere

.. —Bi alderdi daude hemen, «erretzaileena» eta «ez erretzaileena» bezala: normalizazio linguistikoa eta normalizazio soziolinguistikoa.

Normalizazio linguistikoa

.. —Normalizazio linguistikoa lan giroa dago.

—Bakarka lanean diharduten batzuk badira hor, hiztegi-gintzan eta gramatikagintzan batez ere, baina askoz gehiago daude taldeka antolatuak. Aulkiak eta antolatzen dabil talderik handiena: UZEI, Unibertsitate Zerbitzuetarako Euskal Ikastetxea. Sortze-lanetan dago, izan ere, Donostian, 1977an. Ezagun asko ditugu hor. Antolaketaren buru ematen duen Joseba Intxaustirengana hurbildu gara, eta berak esplikatatu digu euskararen erakundetzeak eta hedadura sozialak aldeztetik materialak, hizkuntza bera kultur tresna gisa, gertu eta prest edukitzea eskatzen duela. Eta hori lortu nahi duela UZEIk. Eskariari aurrea hartu behar zaiola, dio Josebak.

—Euskaltzaindia ere lanean dabil, batzordetan antolaturik bere baitan.

.. —Beste txoko bat ere bada, oso jendetsua: Unibertsitatean filologia, linguistika, EUTG Donostian, gero EHU Gasteizen, Koldo Mitxelena buru.

Normalizazio soziolinguistikoa

.. —Bagoiaren handiko aldea zaratatsuagoa da, normalizazio soziolinguistikoarena da eta.

—Eusko Kontseilu Nagusian ikusten dugu gure adiskide Karlos Santamaria. Elebitasun-dekretuaren zirriborro bat aurkeztu dio Madrileko Iñigo Caverori. Gero, hango dekretua ez du onartu. Batzorde misto bat anto-

latu behar izan da elebitasun dekretua egokitzeko. Nik bestela ere ezagutzen dut eta badakit ez dela erraz amore ematen duen horietakoa. Zorionez.

—Alderdi politiko eta indar sozialek deituz zenbait manifestazio ere egin da Iruñean eta Donostian, euskararen statusa eskatuz.

—Unibertsitateko Fakultateetan ere talde oso dinamikoak sortu dira, EKM eta EKT.

—1979an sortu da EHE. Txillardegi hemen ere agurtzen dugu. Agurtu berri dugu gramatikaren sailean eta UZEIn ere.

Adierazpenak

Gogoratu bagoi honetako jendearekin hasarre daudela Literatura-koak. Lehen aurreneko bagoian zeuden batzuk izan ere orain hemen daude: Txillardegi, Kintana, Sarasola, Luis Mari Mugika, besteak beste.

Garbi esplikatu digu Txillardegik zergatik bagoia aldatu duten:

—Idazle askorentzat lehenetasun larria du hizkuntzaren normalizazioak (*corpus + status*), eta horregatik gainerako egitekoak alde batera utziz zeregin hauetara pasa dira.

—Gainera, lanbidea bizibide ere bada orain, hizkuntzaren mundua antolatuz doa, egituratuz, hartatik bizitzeko aukerak sortuz, eta horrek ere jende asko erakartzen du. Literaturak, tamalez baina normala den bezala, ez du horrelakorik lortu.

Argitalgintza

Laugarren bagoi honetan ere ez da berrikuntzarik falta

Deskribapena

Aurreko geltokietan jaitsita, asko falta dira hemen. Haietako batzuk berriro igotzen ikusi ditugu, baina desagertu den dexente dago.

—Zaharren artean: Ekin, Kuliska Sorta hil dira, eta oraindik bizi dira Auspoa, Auñamendi, Cinsa, LGEV. Auspoa salbu euskaraz eta erdaraz dihardute edo ziharduten.

—Gazterik hilda edo aldatuak: geltokia baino kilometro batzuk lehenago sortu ziren beste argitaletxe batzuk, euskara hutsez hauek, baina bagoi honetan ez ditugu aurkitzen: Lur, Jakin, Gordailu, Irakur Sail, Iker.

—Berriak edo berriak dira editorialetan nagusi: Erein (lehen Etor, Gero) eta Elkar (1977an Hegora). Baina ez dira bakarrik, ez eta gutxiago ere: Labayru, Pamiela, Susa, Sendoa, Hordago, Ediciones Vascas, Leopoldo Zugaza.

Produkzioetik aparte baina ez aldendua ikusten dugu Joseba Jaka. Iparraldetik etorri berria, komentzimendu sendo batez: euskal kulturak azpiegiturak sortu eta indartu behar ditu, euskal kulturak enpresak behar ditu, esaten digu berarengana hurbiltzean. Asmo horiek gauzatzeko militantzian oinarrituriko talde profesionalak muntatzen ikusten dugu su eta gar: 1976an martxan jartzen ditu Zabaltzen banaketari gisa eta Bilintx liburudenda gisa.

Hirugarren geltokirako zita bat jarri diogu: zernola dagoen euskal liburuaren komertzializazioa, galdetuko diogu han.

Adierazpenak

Edizio-mota urte hauetan ari da bere izaera aldatzen: alde batetik liburu-mota.

—Egiazko premiei erantzun nahian antolatu nahi da editoriala: irakas-kuntzak, haur literaturak hartzen dute lehentasuna. Literatura, lehen fasean, pittin bat baztertua gelditzen da, Josu Landak salatzen duenez. Kanpoko editorialen lekuan hartu nahi da hemendik bertatik irakaskuntzari loturiko ikas-materialgintza eta literaturgintza.

—Edizioaren planteamendua, bestalde, askoz ere profesionalagoa da orain. Aurreko kilometroetan proiektu baten inguruan, ideia baten inguruan, errebindikazio baten inguruan, bildu ohi zen jendea, amateur gisa, denbora librean lan eginez. Orain profesionalki horretarako hartzen da jendea, lehen aldiz euskara hutseko edizioan

—Zenbait editorialerentzat erdara ez da euskal edizioaren osagarri, baizik eta bera da nagusi. Izan ere, zentsuraren erresumatik ateratzean sekulako arrakasta soziala du liburu soziopolitikoak, historikoak eta bereziki azken ordukoak. *Hordagok* bete betean jo du hortik.

Kasu!: gu jardunean dihardugun bitartean bigarren geltokira iritsi da trena.

2. AUTONOMIA geltokia

80 hamarkadan gaude. Euskal kulturaren trena oraintxe bertan sartu da «Autonomia» geltokian. Kilometro askorik ez du egin, dozenardi bat, baina pasa behar izan du bidean makina bat tunel, bihurtune eta zubi. Aldapak ere ez gutxi.

Abiada handi-handian ere joaterik ez du izan. Motorra ez zuen indar edo potentzia handikoa: EKN, zenbait banketxe, batez ere Kaja Laborala, eta abar. Industria eta ekonomia pribatuek ez dute ekarri ez lehen ikatzik (trena «txokola» zenean) eta ez orain energi-indarrik. Salbuespen ia bakarra: Juanito Zelaia.

Trenera gatzela, geltokiko kafetegian, egongelan, makina bat lagun ikusi dugu. Elkarrekin ibiliak gara batzuk kulturari. Elkar agurtu dugunean esan digute, sekulako esperantzak daudela, autonomia eskuratzearekin batera euskara eta euskal kulturak sekulako abiada hartuko dutela, euskal kulturaren trenak askoz ere makina indartsuagoak izango dituela, alegia. «Seguru baietz, baina auskalo», esan diet, eta igo egin gara.

«Autonomia» izena du geltokiak, uste dugunez Hego aldeko herria autonomia politikoaren garaian sartua delako.

Goazen bagoiak bisitatzera berriro, ea zer giro aurkitzen dugun, eta ea zertan dabilzan gure lagunak ikustera.

Literatura

Deskribapena

Aurreko geltokian baino zarata gehiago dago, dezibelioak gora daude. Eztabaidak ugari. Agintearekiko, editorialekiko eta zenbait taldeekiko kritikak... kupidagabeak.

Jende berri ugari ari da igotzen bagoi honetara geltoki honetan. Jende gaztea da, oso gaztea, eta taldeka eseri dira. Aldizkaria dute gehienek eskuartean, beren aldizkaria.

—Talderik osatuena, aberatsena, zaratatsuena, Susa-ren ingurukoa dirudi. Besteen aurretik etorri dira hauek, 1980an. Ezagun asko agurtzen dugu bertan: Iñaki Uribe, Mikel Antza, Josu Landa, Hz. Mogimendurik gehiena, zaratarik handiena hauen inguruan dago.

—Bi kilometro geroago hasiko dira lanean beste batzuk. Iparraldekoak dira. «Maiatz» jarri diote izena beren asmoari. Iparralde osoko, eta Hegoaldeko zenbait lagun biltzen dira txoko horretan.

—Ezker-eskubi, talde txiki pila bat dago aldizkarigintzan: Stultifera Navis eta Kandela Gasteizen, Korrok Iruñean, Ttu-Ttua Bilbo partean (Laura Mintegi laguna agurtzen dugu, bidebatez), Txortan Azkoitian, Porrot, Kezkak eta Literatur Gazeta.

Felipe Juaristi hiru aldiz agurtu dugu, Txortan-en, Porrot-en eta Gazetan.

Adierazpenak

—Inondik ere geltoki honetan sartu direnak konformagaitzak dira. Literaturaren eta euskal kulturgintzaren urak astintzeko gogo biziz sartu dira nonbait.

–Mahain baten gainean aurkitu dugun panfleto baten garbi agertzen dira kontzeptuak, kritikak, iritziak.

–Zer eskatzen duten? Literaturaren askatasuna, emanzipazioa. Euskararen edo alfabetatzearen edo irakaskuntzaren premiei lotu gabe eta haietara makurtu gabe egongo den literatura.

–Zer salatzen duten? Literaturaren bazterkeria eta, ondorioz, literatura krisian dagoela. Lehenetsunak non? Politikan, linguistikan, ikasmaterialgintzan, alfabetatzean, hizkuntz normalizazioan, irakaskuntzan.

Kexu dira asko, panfleto honen esanetan: ez omen da produzitzen ez kantitate eta ez kalitaterik literaturan. Gizarte-giro eskasa omen du literaturak: ez omen du oihartzunik. Argialetxei ez omen zaie axola: ikasmaterialgintzan murgildurik omen daude. Sistema literarioa eskasa omen da oso, bi arrazoigatik batez ere: ez dagoelako irakurleria literaturzalerik, eta egilea/irakurlea distantzia gehiegizkoa delako.

—Kritika nahiko tremendista da, eta jarrera biktimista agertzen dute literaturaren defendatzaile gazte hauek. Nori galdetu honetaz?

–Aspalditik trenean datorrena da Joxe Azurmendi, eta beroni galdetu diogu zer pentsatu behar den honetaz guztiaz. Joxe *Jakin* taldekoa da, EUTGn dago irakasle, Oh! Euzkadi-n maiz idazten du, eta Susa-koek «aitaponte»koztat daukate. Nor hoberik iritzia emateko?

Ba, Joxeren ustez, literaturaren krisirik ez dago egon. Krisian, egotekotan, kultur liburua dago, euskal produkzioa (katalanena bezalaxe) bipolarketa baten biltzen baita: linguistika eta literatura.

Hala ere, Joxe Azurmendik ulertzen du literaturgileak duen bazterkeriaren pertzepzioa: hizkuntza, hezkuntza antolatuz, egituratuz doaz, profesionalduz: UZEI, Elhuyar, Unibertsitatea, Eusko Jaurlaritza, HABE. Eta literatura, ez. EIE bera 1982koa da. Onarpen handiko literatur aldizkari bat ere ez dago. Eta gainera, gizarte-protagonismoa, politikak du, edo euskararen normalizazioak, edozer gauzak baina ez literaturak. Honek dakar *frustrazioa*, Joxeren esanetan.

Komunikabideak

Deskribapena

Giroa dezente aldatu da hemen, eta jendea ere bai. Jende berri asko sartu da. 4 taldetan banatua ikusten dugu bagoia:

1. aurreneko partean, sartu bezin pronto, ikusten ditugu egunkarietakoak.

—Batzuk geltoki honetan jaitsiko dira, frankismo garaiko tren zahar haratik hona igaro zirenak, Mogimendukoak. Bata bestearen ondoren desagerzen dira: *La Voz de España*, *Unidad* Donostian, *El pensamiento navarro* Iruñean, *Norte Express* Gasteizen, *Hierro* Bilbon. Eta hauekin batera Bilbo eta Donostiako *Hoja del Lunes*, eta *La Gaceta del Norte*.

—Egunkari berriak ere sortuko dira, aurrenekoen errautsetatik batzuk. Baina ez dute iraupen luzerik: PSOEn inguruan *Tribuna Vasca* Bilbon. *Navarra Hoy* Iruñean PNVren eskutik, *La Voz*-eko batzuk hasi dira *La Voz de Euskadi* eta *La Tarde de Euskal Herria* ateratzen, *Gaur Express* Ea-ren ingurutik. Bat bakarra ere ez da hurrengo geltokira iristen.

Bi talde gelditzen zaizkigu bisitatzeko. Elkarren ondoan daude, baina espazialki bakarrik ondoan, gainerako guztian elkarrengandik oso urruti daude hauek.

2. EITB da lehenengoa, talde handiena, dotoreena, aberatsena, ikusgarriena. Lehenengo Euskadi Irratia jarri dute martxan 1982an, hurrengo urtean Radio Euskadi. Eta bien artean, ETB. Burubelarri dabil bertan lanean Labaien adiskidea, eta berari galde genezaioke ea zer egin nahi duten.

—Labaienek dio telebista ez-diglosikoa egin nahi dutela, txikia baina telebista osoa, euskarazkoa.

—Baina hiru kilometro beranduago topo egiten dugu Gorordorekin, eta honek EITBko legearen letra eta bere Alderdiaren espiritua betez, ETB-2 jarriko du martxan, erdaraz martxan jarri eta indartu.

3. Hauen ondoan, kasualitatez edo beste lekurik ez dagoelako bagoian, horixe daude irrati libreen zaleak. Gazte jendea, mogida guztietan sartua. Agian ez dute batasunik eta indar gehiegirik ere ez, baina ugari behintzat badira. Konta ditzagan:

—1979: JMC Radio Areetan, Osina Irratia Donostian, Radio Paraíso Iruñean;

—1980: Eguzki Irratia Iruñean;

—1981: Gramola Irratia Bilboko San Inazion;

—1982: Kakafrah Irratia Azkoitian, Ganbara Irratia Amurrian;

—1983: Txomin Barullo Bilbon, Zintzilik Irratia Erreterian; Pottoka Irratia Eibar-en; Hala Bedi Irratia Gasteizen;

—1984: Iluna Irratia Bilboko Santiutxun, Zirika Irratia Barakaldon, Karibe Irratia Sestaon, Zazpiki Irratia Elgoibarren, Betrkada Irratika Gernikan;

—1985: Otxasko Irratia Otxarkoagan, Basterra Irratia Errioxa arabarrean, Txapa Irratia Bergaran, Irrintzi Irratia Astigarragan, Resistenzia Amara Irratia Donostian;

—1986: Basurto Irratia Bilbon, Itsuki Irratia Bermeon, Aldaba Irratia Durangon, Azur Irratia Karrantzan, Radixu Irratia Ondarroan, Zarata Irratia Iruñean, Txantxangorri Irratia Donostian;

—1987: Bost Axola Irratia Algortan, Mototoff Irratia Hernanin, Pititako Irratia Santurtzin.

—Guztira, 31 irrati libre, 9 urtetan. 1989an emititzeko baimen legalik gabeko irratiak ixteko agindua ematen dute gobernu zibilek. Sortzen diren istiluek gorabhera, hor bukatzen da abentura kolektibo hau.

4. Bazter batean, urrutixeago, erdiguneko zarata handi honetatik aparte, irratigintzan dabilzan lagun batzuk bisitatzen ditugu: Iparraldean hiru Gure Irratia, Irulegi eta Xiberuko Boza. Nafarroan bi bisitatzen ditugu: Xorroxin Baztanen eta Euskalerrria Iruñean. Lege-problema dituzte. Nafar Gobernuak ez die lizentziarik emango 1990 urtean.

Adierazpenak

Mugimenduko egunkariak saiatu saiatu dira berziklatzen, baina ez dute asmatu, edo ez zaie utzi. Kasurik nabarmenena Donostiako *La Voz*-eko izan da. Ez al duzue ezagutzen zein dabilen burubelarri horretan? *Egin*-eko ikerketaburua: Pepe Rei.

ETB-k sekulako euforia sortu du euskaldungo osoan, salbuespenik gabe. Animoak, ostera, hoztu egin dira eta ez gutxi ETB-2 indarrean jartzean.

Irrati libreen loraldi hau benetan harrigarria da: 7-8 urtetan 30etik gora.

Hizkuntza

Deskribapena

Hizkuntzaren bagoian asko meioratu da panorama. Txukuna dago bagoia, landua. Baina ez dira zalapartak falta hemen ere.

—Eusko Jaurlaritzak okupatzen du bagoiaren gehiena: Kultura Saila, Hezkuntza Saila, Euskara normalizatzeko Idazkaritza dira protagonista. Ezagutzen ditugu batzuk: Etxenike, Labaien, Martin Ugalde, Joseba Arregi, Luis Bandres, Pako Garmendia, Amatiño.

—Sailburu eta Zuzendari guztien mahainetan testu bera ikusten dugu, oinarrizkoa, euskara normalizatzekoa: Euskararen normalkuntza arauzkotzeko oinarrizko legea. Euskararen normalizazio-bidean aurrera-pauso handia omen da, esan digu Etxenike sailburuak.

—Bost hilabete barru PSOeko Gobernuak inpugnatu egiten ditu hainbat artikulu. Horrekin hasarre dabil mundu guztia, insultoko hasi dira bagoian, irainka. Ordezkarri batzuk aurreko bagoira pasa dira, komunikabideekin egon-smoz. Krisia sortu da Madrid eta Gasteizen artean.

Azkenean, Konstituzio Tribunalak ebatzi beharko du 1986an.

—Eusko Jaurlaritzaz gain edo aparte, indar sozialak ere antolatuz doaz:

—ekintzak burutzeko: orain jartzen dituzte martxan Korrika, Araba Euskaraz, Nafarroa Oinez eta Herri Urrats.

—taldeak eratzeke: Euskara-taldeak sortzen dira herrietan, euskaltza-leen artean, euskararen presentzia eta indarra areagotzeko.

—taldeak biltzeko erakundeak: 1981ean Pizkundeak IEHko kultur tal-deen bilgunea osatzen du; 1982an, EKB, talde ez instituzionalen koordinazioa antolatzekotan.

Argitalgintza

Bisitatxo bat egingo diegu argitalgintzan dabiltzanei ere.

Deskribapena

Bagoi honetan ez dago nobedade aipagarriarik asko. Beste bagoietan ikusi izan dugun adinako aldaketarik ez behintzat, lehen begiratu batean.

—Berri batzuk agertu dira, hori bai. Lehen aldizkari gisa ari ziren Susa eta Pamiela, eta orain argitaletxe dira. Gaiak-ek ere argitaletxe izatea erabaki du, Elhuyar-ekin elkarlanean ibili ondoren.

—Lehengoak ari dira jo eta ke lanean, giro aski lasaian. Zaharrak nagusi.

Adierazpenak

Bagoi honetan tertuli gehiegi ere ez da egiten, baina kafea hartzeko orduan zertan jardun ohi dira?

—Guztion ahotan dabil urte hauetan liburuen produkzioak egin duen aurrerakada, 250 bueltan (zehatz: 246,5) zebilen aurreko urteetan eta orain, 80. hamarkadan 600 atera ohi da batezbesteko urtean.

—Kalitatea ere, gero eta errazago aitortzen zaio euskal literaturari, eta, orohar, euskal liburuari.

Hiru bat kilometrotan solasgai izan dutena zera da, editora nazionala. Bai, ez, zertarako, nola antolatu? Guretzat, bagoira sartu berriak garenontzat, arrotz

gertatzen zaigu gaia, eta tertulian dihardutenei geldetzen diegu zergatik ikusten duten editora nazional baten premia, edo zer publikatuko lukeen argitaltxe horrek.

–Lehenengo Koldo Izagirri (1980): «plusbalia ematen ez duten liburu guztiak». Minoritarioak.

–Joxe Azurmendik (1982) ere badu iritzia: «justu oraindik beren kasa bizitzeko gauza ez diren sekzio horiek (nobela, poesia, etab.) aurrera ateratzeko».

–Josu Landak (1982) aparte uzten ditu liburu errentagarriak eta eskoletako testuliburuak, eta atera beharko litzuzke «defizitarioak izanik, estatuaren kontrol ideologikoak hainbeste uki ez ditzakeen liburuak». Hauen artean dago literatura.

–Xabier Gereñoren (1983) iritzia jakin gabe nola gelditu, bera da eta zaleenetakoa: «Editora honen zeregina izango litzateke editora pribatuek prepostuetatik at geratzen direlako argitaratu nahi ez dituzten orijinalak».

—Aparte batean Joxe Azurmendirekin komentatzen gelditu naiz ea zergatik sortzen den 80 hamarkadan (eta orduan bakarrik) editora nazionalaren errebindikazioa. Joxeren ustetan bi faktorek eragin dute kontzientzia-hartze hau: batetik euskal editorialgintzaren indarberritzea ikusten da, baina irakaskuntzara zuzendua. Horrek berak dakar liburu-mota bat are minoritarioago bilakatzearen sentsazioa: saiakera, olerkia, dibulgazio-liburua, besteak beste.

–Bigarren faktorea zera da, Eusko Jaurlaritzaren sorrera, eta beraz liburu-politika baten posibilitatea, eta horretarako dirua.

–Bistan da, bestalde, hipotesi bat dagoela, guzti honen azpian: sorkuntza intelektuala edo literarioa, hori kaleratzeko dagoen ahalmena baino handiagoa dela. Argitaldaria gertatuko litzateke «botila-zintzur», abasto eman ezinik.

3. EUROPA geltokia

Hirugarren geltoki hau itxuraz askoz ederragoa da. Barrunbe handia, zabala, argia. Modernoa. 90ko hamarkadan gaude. European integratuak. Matias Mugica gorabehera, euskal kulturak ez omen du European egoteko lotsarik, entzuten da geltoki honetan.

Literatura

Deskribapena

Gustoa ematen du sartzeak, jendez betea eta animatua ikusten da bagoia. Aurreko geltokian, «Autonomia» izenekoan, sartutako asko dago, eta sartuberririk ere ez dira falta. Aurrekoan baino gutxiago sartu direla ematen du, dena den.

Sartuberrietan taldetxo bat ikusten dugu ate ondoan, oso-oso gaztea. Harkaitz Cano ezagutzen dugu, eta berarengana hurbiltzen gara. Lubaki Bandakoak omen dira, 17-20 urte inguruan dabilzanak. Literatur sari batzuek zirela eta, egin dute topo, ikasleak dira.

Paper batzuk luzatzen dizkit. Manifestua da, Lubaki Bandaren manifestua. Panpina Ustelak egina, Koldok eta Bernardok egina ezagutzen dute, eta haren moldera egina dago. Zer dioen?

—*Atzazalez urratzen dugu bidea*, diote tituluari. Eta gero: lehiaketen aurrean, liburuak, aldizkariak, fanzineak, poemak, ipuinak eta teatro saioak bultzatzea proposatzen dute - ezkerra eta eskuina, zentroa eta erradioa, diametroa eta perimetroa salatzen dituzte - euskal kritika zirujauen esku dagoela salatzen dute - argialetxeek baztertu egin dituztela eta nahiago dutena izena izana baino salatzen dute. - Eta mila lerro gehiago, luzea baita manifestua.

Aurreraxeago, bilera bat dago: erdaraz ari dira, ematen du kanpotik etorritakoak direla horietako batzuk, korbata eta guzti, editore itxura dute, edo agente literario, Ikeder-eko Zugaza ere bertan da. Eta erdi erdian Bernardo Atxaga, Mariasun Landa eta bospasei gehiago. Nola euskarazko obrak kanpora atera, esportatu, ari dira hitzegiten. Orain arte itzulitakoak mahaingainean dauzkate: 60tik gora dira, kanpoko hizkuntzetan 136 bat ediziotan daude. Hizkuntzak? Handi eta txiki, denetatik: gaztelera, frantsesa, ingelesa, alemana, baina baita ere katalana, albaniera, suediera, bablea... 17 bat hizkuntza.

Euskal Idazleen Elkartetik bidali omen dute eta, leiho ondoan zintzilik daude deialdi, sariketa, lehiaketa eta horrelakoak. Bi nabarmentzen dira, azpimarratuta daude eta.

—Bata, «Idazleak ikastetxeetara» du izena. EIEk apuntatzera deitzen ditu idazleak, eskolaz eskola ibil daitezen beren obrak gatzetxoei esplikatu. Arrakasta handiko ekintza omen da. Ekintza emankorra.

—Bigarrena, «Joseba Jaka» beka. Euskal kulturaren tren honetan hain zuzen ere sekulako lana egina omen da Joseba, eta hil berria. Honen omenez sortu ditu beka hauek «Euskalgintza Elkarlanean Fundazioak». Ahabatez txalotzen dute asmoa gelakoek, bazelako ordua lehiaketa arruntetatik atera eta proiektuak laguntzekoa. Dirusari potoloak dira, sei bat beka, milioi bat edo bi bakoitza, eta horrela idazleak aski denbora eskain diezaioke idazteari, diote-nez. Pozik ikusten da idazle jendea.

Bagoiaren atze aldean txoko egoki bat ikusi dugu, azkenik. Liburutegia da, hiru geltokiko ibilbide honetan egin diren euskal liburuak bakarrik biltzen omen dira bertan. Ez dira gutxi: 10.000tik gora nobedade, euskal literaturaren historia osoan baino gehiago.

—Modu berezi batez ordenatuta daude literaturakoak: haur, gazte eta helduentzako idatzitako literatur liburua 4.100 dira, produkzio osoaren ia erdia.

Eta horietatik guztietatik gehien landu den literatur mota narratiba da, ia ia erdia helduen literaturan eta hirulaurdenak guztira. 3200 narratiba-liburu guztira, helduen literaturan 850 bat.

—«Trantsizio» geltokian, bisitan sartu garenean, eta hurrengo geltokian are gehiago, hasarre zeuden literaturzaleak. Gogoratzen al zarete? Literaturak estimu gutxi zuela, oihartzun sozialik ez, plangintza editorialik ez zegoela.

Alderantziz da gaur egun. Gaur egun kexu direnak pentsamendua landu nahi duten unibertsitarioak dira, saiolari, ikerlariak. Paulo Iztuetaekin egin dugu topo liburutegian. Hitz gordinez salatzen du pentsamendu-liburuaren marjinazioa, editorialen aldetik, kritikaren aldetik:

«Xedetzat pentsamendua edozein gaitan lantzen duten iker-lanak, saiakerak eta antzeko liburuak argitaratzeko zailtasunak benetan handiak dira eta askotan, interesgarriak izan arren, ilunpetan segitzen dute edota, argitaratzen badira ere, ez dute inolako gizarte-oihartzunik kritikak erabat ahazten dituelako. Areago: errentagarri ez direnez ez dira argitaratzen».

Adierazpenak

Honekin eta harekin egon, eta giroa guztiz aldatua dagoenaren inpresioa ateratzen du batek. Euskal literaturako kezkak arras aldatu direla, alegia. Bagoi honetan, han eta hemen entzuten diren hitzak dira: maila altua, kalitatea, esportazioa, komologagarritasuna eta antzekoak.

Matias Mugica bat fenomeno ziklikoa da euskal kulturaren: Unamuno izan zen bere garaian, Jon Juaristik ere Unamuno irakurri zuen duela 10-15 urte eta oraingoan Unamuno eta Celine irakurri ditu Matias Mugicak.

Iritziak iritzi, ia 300 idazleen iritzia *Euskal Kultura Gaur* liburuan, liburuaren entziklopedian, dago. Matias Mugicaren iritzikoak dira %0,5. Egungo euskal literatura oso ona dela diotenak %3,8 dira. Ona dela diotenak, ona, %61,4 dira, gehienak.

Komunikabideak

Ez dakit asti gehiegirik badugun ala ez, baina badaezpada ere bixi-bixi bisitatu beharko ditugu prentsako lagunak.

Deskribapena

Garbi garbi bitan banatzen da bagoia hemen: alde batean talde pila bat dago, prentsa-lanetan, herrietako aldizkariak moldatzen; eta bestean, *Egunkaria*. 90ko hamarkada baino lehentxeago hasi dira esistitzen, batzuk proiektu edo errebin-dikazio gisa eta beste batzuk produktu gisa.

Kuriosoa da: aurreko geltokian ikusi ditugun gazte ugari haietatik gutxi batzuk gelditzen dira, telebista egiten orain. Baina irratigintzan apenas inor dagoen. Tximeletak bezala: sortu, denboralditxo bat bizi, eta desagertu egin dira irradi libreak.

Herrietako aldizkariak

—Orain sortu eta sortu ari direnak herrietako aldizkariak dira. Hona batzuk:

—1987: *Eta Kitto*, Eibar-en; *Kantilape*, Itsasondon; *Kontzejupetik*, Oñatin; *Azpeitian zer?*

—1988: *Arrasate Press*; *Aretxagazeta*, Aretxabaletan; *Irinmodo*, Antzuolan; *Dzanga*, Lekeition; *Zerain*.

—1989: *Ene Bada*, Legazpin; *Goierritarra*, Goierri eskualdean; *Karkara*, Orion; *Drogen Itturri*, Ermuan; *Arranondo*, Ondarroan, *Durango Swing*.

—1990: *Berrigara*, Bergaran; *Akatz*, Bermeon; *Deiadar*, Gernikan; *Laisterkan*, Sakanan; *Mailope*, Betelun

—1991: *Galtzaundi*, Tolosan; *Lokotxa*, Zubietan; *Ze Barri*, Eskoriatzan; *Nontzebarri*, Mungian.

—1992: *Elgoibarren*, Elgoibar-en; *Santamariñe*, Sopelan; *Eraz*, Durangaldean; *Gauziok au*, Markinan; *Pulunpe*, Ultzaman; *Murugarren*, Garesen; *Aiaupenanik*, Lakuntzan.

—Sei urtetan, 1987-1992, 30 aldizkari izendatu ditugu. 40tik gora izango dira gaur.

Egunkaria

—Egunkariaren gaia, gaztelaniaz esan ohi den bezala, patata bero bat bezala ikusi dugu batengandik besterengana pasatzen, zenbait kilometro lehenago. Aurreko hamarkadako erdialditik-edo dator gaia.

Joxemi Zumalabe ikusten dugu bagoian aurrera eta atzera, ezkerrera eta eskubira, mundu guztiarekin hitzegiten. Joxemi da *Argiako* jendearekin batera, *Egunkaria* martxan jarri nahian dabilena.

Berari galdetuko diogu zertan den arazoa:

–Joxemik gogoratzen digu 1986ko deialdia: egunkari formatoko aste-kariak. *Hemen* atera zuen Orain enpresak. Eta *Eguna* Iparragirre enpresak. Argia ere deialdira presentatu zen, baina ez zuten onartu.

–Joxemik gogoratzen digu, baita ere, aurreko geltokian eta gero, egunkariaren errebindikazioari nola kontrajartzen zitzaion beti albiste-agen-zia. Ba, 1986 urtean, euskarazko albiste-agentzia ez sortzea erabaki du Eusko Jaurlaritzak, eta hurrengo urtean Vasco-Press hasten da euskarazko zerbitzua eskaintzen, Kultura Sailaren diru-laguntzaz.

–Egunkaria plazaratzeko bidean azken txanpa, Joxemiren ustez, 1989ko azaroan ematen da, Egunkaria Sortzen taldea sortuz.

Hurrengo urtea, 1990, da erabakiorrena: Kultura Sailak Beloki izendatze-ko egunkari publikoaren proiektua lantzeko. Egunkariak zenbakia plazaratzen du uztailen eta festa erraldoia ospatzen Belodromoan.

Eta abenduaren 6an lehen zenbakia kaleratzen du.

–Joxemi eskubete lan ezagutu dugu geroztik: batetik egunkaria egu-nero kaleratu behar da; eta bestetik, publizitate-boikotari aurre egin behar zaio, ekonomikoki eta politikoki. 1992arte ez du diru publikorik jaso *Egunkariak*. Eta Eusko Jaurlaritzak 1994an, laugarren urtean alegia, eman dio lehen peze-ta. Ekainean sinatzen da akordioa EJ eta *Egunkariaren* artean.

–Nik, lekuko naizenez, gogoratu behar dut orain, ahalegin betean eta akordioaren aurretik, barrua lehertuta hil zitzaigula Joxemi.

Adierazpenak

Herrietako aldizkarien esperientzia, esperientzia berria da. Herrietan orain baino lehen ere izan dira aldizkariak, baina ez tipo honetakoak. Aldizkariak bai, baina prentsa ez.

—*Arrasate Press*-ak du eredu indarra aldizkariotan. Bertara jotzea dugu hoberena. Diaz de Tuestarekin egiten dugu topo, eta fenomeno hau esplikatzeko eskatzen diogu, aldizkari hauen berezitasunak bi hitzetan esplikatzeko. Telegrama gisa jasoko dugu esandakoa:

- maiztasunez, astekari, hamabostekari, edo hilabetekari;
- herri mailakoak gehienak, eta eskualde mailakoak ere bai;
- informazioa da edukia, informazio hurbila, lokala, bertakoa;
- bertatik bertarako produktuak;
- langileen planteamendu profesionala da nagusi, kazetariak dira eta ahal dela plantillakoak;

Diaz de Tuestak batez ere azpimarratu nahi du, terrenoa okupatu egin dutela, aurrea hartu diela euskarazkoak erdarazkoei, eta hori ez dela kasualitatea: baizik eta atzean euskaltzaleen taldeak dauzkatelako. Herria, Euskal Herria, euskalduntzeko diseinuan, tresna egokiak eta eraginkorrak dira herrietako aldizkariak.

Euskarazko egunkarien informazio bila joatean aukera handirik ez dago. Bat bakarra dago. Eta baldintza normaletan euskaraz argia ikusi duen bakarra, historian.

—Iñaki Uria izan da hasieratik Joxemi Zumalabereren eskuin-eskua, gaur egun Kontseilari Ordezkarria da, eta beronek esplikatu digu luze eta zehatz euskarazko egunkari baten garrantzia:

—Inportantea da, dio Iñakik, egunkaria izatea, egunkari komentzionala, estandarra, normalizatua.

—Oso inportantea da marko erreferentzial gisa EH osoa hartzea informazioan, eta produktua bera euskal herri eta txoko guztietan presente egotea.

—Ez dela ahaztu behar, dio, herri-ekimenaren emaitza dela egunkaria, baina euskaldun guztiontzat egina, eta erakunde publikoek beren laguntza zor diotela.

—Luze jardun da Egunkariak enpresa gisa gainditu dituen trabak eta aurrean dituen erronkak deskribatzen. Baina guk honetarako jaso duguna bere azken galdera da bakarrik: imaginatzen al du inork orain euskal kultura egunkaririk gabe?

Hizkuntza

Bisitaxo bat zor diegu euskalgintzan diaharduten lagunei.

Deskribapena

Euskalgintzan joera bat baino gehiago ageri dira.

—Taldeen edo erakundeen koordinazioa da bat: EKE (1990) edo Euskal Kultur Erakundea Iparraldean; eta UEM (1991), euskaraz bizi nahi duten udalen elkarte eta bilgunea.

—Trinkotze-bidean, 1995ean, Kafe Antzokia Bilbon. Berrikitan oker ez banago Lasarten ere hasi da beste bat.

Funtzionarioen berreuskalduntzearekin gorriak ikusten ari dira hizkuntz politikako arduradunak. Protestak batetik, errekurtsioak bestetik. Ez da giro EUTGkoekin, eta ez hauekin bakarrik.

Epaitegietan ere ez du aukera handirik euskarak.

Bagoiaren barruan gaudela, bapatean sekulako burrunba sortu da, bai hemen, bai beste bagoietan eta geltokian ere bai. Tren-makinaren arduradunek museo ikusgarri eta garesti bat eraikitzea erabaki omen dute, Amerikarrekin batera: Guggenheim. Eta hori dela eta (eta ez bakarrik hori, baizik eta Amerika '92, eta Expo-Sevilla, hau da, proiektu erraldoiak), euskalgintzarako eta kulturegintzarako diru-laguntzak jaitسي egin dira nabarmen.

Protesta bizi-biziak altxatu dira. Eta azkenik bagoitik kanpo bilera egitea erabaki dute biktima guztiak, geltokian bertan: «Kultur Kezka».

Argitalgintza

Bada nobedaderik frango bagoi honetan, hirugarren geltokian ikusteko moduan.

Deskribapena

Argitaletxeak

—Argitaletxe zaharrek eskarmentuan irabazi dute, heldu egin dira, indartu, euskal produkzioari oinarri sendoak jarri dizkiote. Elkar eta Erein, bereziki.

—Argitaletxe berriak ere sortu dira:

—Ibaizabal, Elkar eta Erein-en parean, irakaskuntzan, literaturan eta gainerako liburu-tipo guztietan lanegiteko asmoz.

—Literatura lantze-aldera: Igela, Alberdania, Hiru.

—Literaturaz gain liburu soziopolitikoak argitaratzen du Txalapartak

—Kultur gaietan: UEU, Gaiak

—Beste batzuk, arloka: Troka, Tinkoketa

—Testugintzan, edo/eta haur literaturan erdaraz ari zirenak orain euskaraz ere bai: Giltza, Zubia eta Desclée.

Entziklopediak

Fenomeno berria da, tamaina honetan berria, euskal kulturaren Entziklopedigintza.

—Liskar artean kaleratu dira lehen entziklopediak. Lur-ek Eusenor eta Eusko Jaurlaritza erasotu ditu, subentzioak direla medio. Kilometro pare bat irau du iskanbilak, eta berez isildu da gero.

Fundazioak

Fundazioen etorrera ere nobedadea da geltoki honetan: Oso denbora gutxian sortu dira Euskal Fundazioa, Harluxet Fundazioa, Euskaingintza Elkarlanean Fundazioa: hiruak euskal kulturaren alde espreski.

Komertzializazioa

—Zabaltzen-ek indar handia hartu du azken 10-15 kilometroetan.

—Baina ez dago bakarrik. Indar handiz dator, lehenengo Sortalde (1991) Ikuskatik bereiziz, eta gero berau eta Yoar-ek bateginez «Bitarte» (1994). Ibaizabal-ek ere berria dakar: Kukuma.

—Gehiago ere badira, baina zein da bakoitzaren indarra? Begiratu batean ez da ikusten hori bagoian. Xanti Jakari galdetzea dugu zuzenena, beti baita-go laguntzeko prest. Zabaltzen-eko arduraduna da bera orain. Xantiren estimazioetan:

—Zabaltzen-ek %45 banatuko luke euskal liburua

—Bitarte-k (Yoar + Sortalde): %35

—Gainerakoek (Umbe, Herro, Kukuma, Edelvives-Ibaizabal, Itaca (Zubia), Giltza (Edebe): %20.

—Xantik berak dio gaur egun inguruko herrietan bezin ona dela banake-ta, edo hobea. Eta banaketaren bidez kanalizatzen dela euskal liburuaren %83.

Adierazpenak

Argialetxeen artean egon omen da gorabeherarik. Gu iritsi garenean ez zen bullarik entzuten. Elkar-eko Zuzendariari, Jose Mari Sorsi galdetu diogu ea zer pasatu den.

—Erdal jatorrizko editorialekin hasarre daudela, merkatua irekitzeko kostu gutzia euskarazkoek egin behar dutelako. Haiak ez dute inbertsiorik egi-ten, ez dute arriskurik jokutzen, eta iada bere burua ordaindutako liburuekin datoz plazara.

—Eusko Jaurlaritzarekin ere hasarre omen daude, dio Sors-ek, ikasmate-rialgintzan neurgailu berdinez epaitzen dituelako euskaraz sortutakoak (ekipo-ak ordaindu ondoren) eta erdaraz sortu baina euskarara itzuli zein moldatuak.

Entziklopedien gerra dagoen ustetan sartu gara bagoian gu. Eta ateondoan aurkitzen dugu aukerako pertsona: Paulo Agirrebaltzategi, Eusenor proiektuaren asmatzailea. Gerra?, dio. Gerrarik ez, Lur-en eraso. Baina Lur-ek eta Eusenor-ek ez dute zerikusirik elkarrekin. Lur, argialetxea da izan; eta

Eusenor, entziklopedia eta multimedia etxea. Interes komertziala izan dela zirikatzaile, dio Paulok.

○ Pasa gaitezen une batez produkzioaren alorretik komertzioalizazioaren gunera.

—Salmentaguneen mapa bat ikusten dugu zintzilik Joseba Jakaren bulegoan. Solasaldia segitzekotan geldituak ginen eta mapa hau esplikatzeko eskatu diogu:

—liburudendak dira gehien gehienak: 1.000 bat puntu. Onak 300-400 bat. Liburudendetan %60 bat saltzen da.

—eremu handiak edo hiperrak ere hor daude, gero eta gehiago. Salmenten %5-10

—ugarrienak, kiosko/paperdenda/auzo-liburudendak dira. Hauetan %25-30.

—Kredito-salmenta edo etxez etxekoa: euskaraz oso gutxi, %10-15

—Irakurle-kluba: estreinatu gabeko sistema.

—Esplikazio hauei bi komentario eransten die Josebak:

—euskal liburuaren komertzializazioa homologatua dagoela, eta ezin sinetsiko bidea egin dela liburua harpidetza-sistemaz zabaltzen zen garaitik gaurdaino.

—eta bi, apustu eta erronka berriak, megadenda, kiosko eta irakurle-klubetatik zuzendu behar direla. Beste hitzetan, eraberritu, informatizatu beharra dago; eta bide berriak landu.

Amaiera

Hona bada ibilaldi honen amaiera. Esan dugu trenbidea askoz ere luzeagoa dela. Trena ez dela abiatu gu trenera sartu garenean. Eta euskal kulturaren trena ez da gelditzen (oraingoz) azken geltokia den honetan.

20-25 kilometroko bidaia izan da gurea. Historia kulturala begiratu dugu, arloka, aldika. Bistan da errealtatea askoz aberatsagoa, korapilatsuagoa eta emankorragoa dela, hemen erakutsi duguna baino. Baina errealtate hori luze eta zabal nahi baduzue, horra *Euskal Kultura Gaur*, salgai dago, irakurle-zain, autorea eta editorea naizenez, orain nire entzule eta etxean nire irakurle bazarete, ni pozik.

Ez adiorik eta eskerrik asko.